

УДК 347.451.3

ОСОБЛИВОСТІ Й НЕДОЛІКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ РОЗДРІБНОЇ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ТОВАРІВ

Паєнок А.О., к. ю. н., здобувач

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України

Стаття присвячена дослідженню особливостей правового регулювання відносин роздрібної купівлі-продажу товарів. Особливу увагу звернуто на наявні колізії норм, якими регулюються ці відносини, а також обґрунтовано необхідність унесення деяких змін у чинне законодавство.

Ключові слова: договір роздрібної купівлі-продажу товарів, правове регулювання договору роздрібної купівлі-продажу товарів, законодавство у сфері роздрібної торгівлі.

Статья посвящена исследованию особенностей правового регулирования отношений розничной купли-продажи товаров. Особое внимание обращено на существующие коллизии норм, которыми регулируются эти отношения, а также обоснована необходимость внесения некоторых изменений в действующее законодательство.

Ключевые слова: договор розничной купли-продажи товаров, правовое регулирование договора розничной купли-продажи товаров, законодательство в сфере розничной торговли.

Payenok A.O. FEATURES AND DISADVANTAGES OF LEGAL REGULATION OF AGREEMENT OF RETAIL SALE AND PURCHASE OF GOODS

The article is dedicated to the research of peculiarities of legal regulation of relations in the sphere of retail and sale of goods. Special mention is paid to the existing conflict of laws by which these relationships are regulated. Also is justified the necessity of making changes into active legislation

Key words: agreement of retail sale and purchase of goods, law regulation of agreement of retail sale and purchase of goods, legislation in the sphere of retail trade.

Постановка проблеми. Одним із важливих завдань розвинутої правової держави є забезпечення суспільства якісними, безпечними для життя і здоров'я товарами, розвиток цивілізованого споживчого ринку, а також належний захист прав його учасників. На сьогодні одним із засобів, які покликані регулювати відносини споживчого ринку, є договір роздрібної купівлі-продажу товарів. Цей вид договору слугує фінальною правовою формою звернення продукції до споживання, а тому держава повинна забезпечити належний рівень правового регулювання з метою надійного захисту прав учасників відносин, що виникають між сторонами договору роздрібної купівлі-продажу товарів. Невпинний розвиток науково-технічного прогресу призводить до появи нових способів укладення договорів роздрібної купівлі-продажу, що потребує подальшого реформування чинного законодавства, а також унесення змін до чинного.

Ступінь розробленості проблеми. Договір роздрібної купівлі-продажу товарів був предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних учених-цивілістів. Так, порядок укладення договору роздрібної купівлі-продажу товарів, його істотні умови й різновиди у своїх працях досліджували такі науковці, як В.І. Борисова, С.М. Бервено, С.С. Бичкова, О.С. Яворська, О.В. Дзера, Г.А. Осетинська, К.А. Граве, Б.Л. Хаскельберг, Є.В. Єлісєєв, А.П. Сергєєв, В.В. Вітрянський, Д.Ю. Вусатий та інші. Проте станом на сьогодні в науці відсутнє комплексне наукове дослідження договорів відносин роздрібної купівлі-продажу товарів із урахуванням відповідності чинного законодавства вимогам сучасності. Саме це

робить актуальним подальше дослідження теми правового регулювання договору роздрібної купівлі-продажу товарів.

Мета статті – дослідити особливості правового регулювання договору роздрібної купівлі-продажу товарів, а також простежити наявність наявних у ньому недоліків.

Виклад основного матеріалу. Договір роздрібної купівлі-продажу товарів як один із видів договірної купівлі-продажу породжує зобов'язання з передавання майна у власність.

Необхідність спеціального правового регулювання, як і поява різновидів договору купівлі-продажу товарів фактично спричинені особливостями деяких груп товарів як об'єктів продажу, різним правовим становищем учасників таких відносин, що з часом викликало потребу визначити різні способи захисту прав та інтересів обох сторін із урахуванням їх правового статусу.

Основним призначенням роздрібної купівлі-продажу є безперебійне й систематичне забезпечення населення товарами, необхідними для повсякденного задоволення різних людських потреб.

Особливість договору роздрібної купівлі-продажу насамперед полягає в тому, що він є одним із найбільш поширених договорів у повсякденному житті, адже він покликаний задовольняти щоденні потреби населення у придбанні товарів для задоволення власних потреб. Серед договорів про передавання майна у власність, вочевидь, саме цьому виду договору відводиться одна з найголовніших ролей, порівняно з іншими договорами купівлі-продажу. Свідченням цього є, зокрема, глава 54 Цивільного кодексу України (далі –

ЦК України) [1], де перше місце серед окремих видів договору купівлі-продажу товарів посідають норми, що регулюють договір роздрібною купівлі-продажу.

За договором роздрібною купівлі-продажу продавець, який здійснює підприємницьку діяльність із продажу товару, зобов'язується передати покупцеві товар, що зазвичай призначається для особистого, домашнього або іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю, а покупець зобов'язується прийняти товар і оплатити його (ст. 698 ЦК України) [1].

У літературі відсутня єдина думка щодо основних критеріїв, які необхідно покласти в основу для виділення цього договору з-поміж інших договорів купівлі-продажу, проте, проаналізувавши вищенаведене визначення, можна простежити такі ознаки договору роздрібною купівлі-продажу товару:

1) метою договору є придбання товару для особистого, домашнього чи іншого використання, не пов'язаного зі здійсненням підприємницької діяльності;

2) продавець, як сторона цих правовідносин, реалізовує товар у комерційних цілях для одержання прибутку, що передбачає наявність у нього спеціального правового статусу;

3) покупцем може бути фізична чи юридична особа або фізична особа-підприємець, які купують товари не для комерційної мети.

Щодня тисячі людей купують товари, використовуючи різні новітні способи для укладення договору роздрібною купівлі-продажу товарів. Це, у свою чергу, ставить перед законодавцем необхідність шляхом відстеження прогалів у регулюванні приймати нове й реформувати старе законодавство, адже бурхливий розвиток технологій, безперечно, викликає необхідність нового та якісного правового регулювання відносин. Отже, однією з найбільш актуальних проблем на сьогодні є створення ефективного й дієвого механізму правової регламентації роздрібною торгівлі з метою захисту покупців від зловживань і неправомірної поведінки продавців і навпаки.

Говорячи про правове регулювання тих чи інших відносин, варто зазначити, що традиційно під ним розуміють результативний, здійснюваний за допомогою юридичних засобів нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, охорони та розвитку відповідно до суспільних потреб [2, с. 4].

Однією з головних особливостей правового регулювання роздрібною купівлі-продажу товарів є передусім складна ієрархічна побудова законодавства, яке регулює відносини в цій сфері. Так, наявність складної структури нормативно-правових актів пов'язана передусім із специфікою самих відносин роздрібною торгівлі, різноманітністю об'єктів продажу (товарів), які мають неоднакові властивості, а також із появою новітніх способів, що використовуються для укладення цього виду договору. Зокрема, на сьогодні все більш уживаною є дистанційна торгівля, адже спроможна забезпечити меншу витратність часу на пошуки товару.

Для аналізу структурної побудови законодавства роздрібною купівлі-продажу товарів варто використати класифікацію, узятися за основний критерій поділу юридичну силу нормативно-правових актів. Так, нормативно-правові акти за юридичною силою діляться на закони й підзаконні акти, які переважно покликані забезпечити більш чіткий механізм застосування норм закону чи урегулювання специфічних процедур.

Основою правового регулювання будь-яких відносин є норми Конституції України. У Конституції України закріплені основні ідеї, які повинні беззаперечно бути дотриманими при формуванні законів. Її норми гарантують захист державою прав споживачів, що забезпечується шляхом контролю за якістю й безпечністю продукції та всіх видів послуг і робіт. Також Конституція України гарантує право на доступ до інформації про якість харчових продуктів і предметів побуту (ст. 42, 50) [3].

Не менш важливе місце в регулюванні відносин із роздрібною купівлі-продажу посідають також чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України і які є частиною національного законодавства. Якщо чинний міжнародний договір України, укладений у встановленому законом порядку, містить інші правила, ніж ті, що встановлені відповідним актом цивільного законодавства, то застосовуються правила відповідного міжнародного договору України, якщо такі не суперечать Конституції України.

Серед міжнародних нормативно-правових актів неможливо не згадати Директиву 97/7/ЄС «Про захист прав споживачів в дистанційних контрактах» [4]. Зазначена Директива доволі детально регулює відносини щодо укладення дистанційного договору роздрібною купівлі-продажу, а також чітко окреслює кожен крок процедури продажу товару за допомогою засобів дистанційного зв'язку. Положення Директиви можуть бути взяті за основу під час унесення змін до чинного законодавства України в частині впорядкування відносин дистанційної торгівлі як окремого різновиду договору роздрібною купівлі-продажу товарів, який у чинному законодавстві, по суті, не розмежовується із торгівлею за зразками.

Серед актів цивільного законодавства, що регулюють відносини роздрібною торгівлі, першочергове місце посідає ЦК України, зокрема параграф 2 глави 54, у якому поруч із загальними положеннями закріплені деякі особливості самого договору, особливості деяких його різновидів тощо. Проте поза увагою тут залишилися вимоги, яким має відповідати покупець у договорі роздрібною купівлі-продажу, форма договору, підстави визнання цього договору недійсним і деякі інші питання. У таких випадках до відносин із роздрібною купівлі-продажу товарів застосовуються загальні положення про договори або спеціальне законодавство [5, с. 211].

Другу ланку в регулюванні відносин роздрібною купівлі-продажу посідають закони, серед яких, зокрема, можна назвати такі: Закон України «Про захист прав споживачів» [6], Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів» [7] та багато інших.

Окремої уваги безперечно заслуговує Закон України «Про захист прав споживачів», значимість якого підкреслюється у ст. 698 ЦК України, де вказується, що до відносин за договором роздрібною купівлі-продажу за участі покупця – фізичної особи, не врегульованих цим Кодексом, застосовується законодавство про захист прав споживачів. Прийняття цього закону стало важливим кроком у забезпеченні належного рівня регулювання відносин із роздрібною торгівлю, проте й тут виникли непорозуміння. Ідеться, зокрема, про п. 2 прикінцевих положень закону, де зазначено, що до приведення у відповідність із цим Законом інші нормативно-правові акти застосовуються в частині, що не суперечить цьому Законом. Це спричиняє ситуацію, коли фактично ч. 3 ст. 698 ЦК України суперечить п. 2 прикінцевих положень Закону України «Про захист прав споживачів». Отже, виходить, що питання про співвідношення положень ЦК України й Закону України «Про захист прав споживачів» має вирішуватись у спосіб, протилежний тому, що наведений у ч. 3 ст. 698 ЦК України [8, с. 237]. Такий підхід, можливо, зумовлений тим, що Закон України «Про захист прав споживачів» більш широко регулює відносини роздрібною купівлі-продажу, адже містить чимало норм, які відсутні в ЦК України, проте це порушує усталені правила, за якими верховенство має все ж належати ЦК України. У Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів» від 12.04.1996 р. № 5 суд звернув увагу на те, що, вирішуючи питання про характер правовідносин між споживачем і продавцем (виготівником, виконавцем), про наявність підстав і умов їх виникнення, про права й обов'язки сторін, необхідно виходити як із норм Закону і прийнятих згідно з ним актів законодавства, так і з відповідних норм Цивільного кодексу України та іншого законодавства, що регулюють ті самі питання й не суперечать закону [9].

Отже, Закон України «Про захист прав споживачів» не має характеру спеціального закону стосовно ЦК України і застосовується лише в частині, яка не суперечить ЦК України [10, с. 981], але задля відсутності можливих непорозумінь у застосуванні цих суперечливих норм, вочевидь, необхідно внести відповідні зміни.

У структуру правового регулювання роздрібною купівлі-продажу товарів уходять також підзаконні нормативно-правові акти, які мають не менш важливу роль у регулюванні цих відносин. Серед цих підзаконних нормативно-правових актів можна назвати такі:

- Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів» від 15 червня 2006 р. № 833 [11];

- Наказ Міністерства економіки та з питань Європейської інтеграції України «Про затвердження Правил роздрібною торгівлю продовольчими товарами» від 11.07.2003 р. № 185 [12];

- Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження Правил роздрібною торгівлю

непродовольчими товарами» від 19.04.2007 р. № 104 [13];

- Наказ Міністерства зовнішніх економічних зв'язків України «Про затвердження Правил комісійної торгівлі непродовольчими товарами» від 13.03.1995 р. № 37 [14].

Наведений перелік підзаконних нормативно-правових актів не є вичерпним. Вони визначають переважно особливості продажу окремих груп товарів та акцентують увагу на обов'язках продавця, пов'язаних із продажем різних видів товарів (передбачають вимоги щодо якості того чи іншого продукту і специфіки його продажу).

Важливим є питання щодо легітимності наведених відомчих актів, які затверджені міністерствами. Так, відповідно до положень ст. 20 Закону України «Про захист прав споживачів», правила торговельного, побутового й інших видів обслуговування (виконання робіт, надання послуг) затверджуються Кабінетом Міністрів України та не можуть суперечити законодавчим актам [6]. Отже, виходить, що право на затвердження правил для торговельного обслуговування населення передбачене лише за Кабінетом Міністрів України, водночас і у ст. 4 ЦК України зазначено, що інші органи державної влади України можуть видавати нормативно-правові акти, що регулюють цивільні відносини, лише у випадках і в межах, установлених Конституцією України та законом. Тобто, наявність окремих міністерських наказів не відповідає вимогам Закону України «Про захист прав споживачів», що теж необхідно врахувати під час унесення відповідних змін у законодавство. Також варто було б систематизувати загальні правила продажу товарів у єдиному нормативно-правовому акті, що регулює роздрібною торгівлю.

Наявність у відносинах роздрібною купівлі-продажу такої складної ієрархічної побудови нормативно-правових актів іноді спричиняє нерозуміння покупцями своїх прав і призводить до маніпуляцій продавців. Ідеться, зокрема, про перелік якісних товарів, які не підлягають обміну або поверненню, що затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 19 березня 1994 р. № 172 [15]. Так, ураховуючи фактичну необізнаність покупця, перекинувши назву переліку товарів і забираючи фразу «належної якості», продавець свідомо продає товар неналежної якості й посилається на неможливість його повернення. Тому серед переліку інформації, яку має надати продавець в обов'язковому порядку, необхідно зобов'язати останнього повідомляти про належність товару до такого, що не підлягає обміну чи поверненню.

Серед особливостей, притаманних правовому регулюванню роздрібною купівлі-продажу товарів, варто назвати комплексний характер законодавства в цій сфері. Правові відносини з роздрібною торгівлю регулюються не лише нормами цивільного законодавства, а й нормами конституційного, адміністративного та кримінального законодавства. Так, ст. 1552 Кодексу про адміністративні правопорушення України передбачено, що обмірювання, обважування, обраховування, перевищення встановлених цін і тарифів або інший

обман покупця чи замовника працівниками торгівлі, громадського харчування і сфери послуг та громадянами – суб'єктами підприємницької діяльності під час реалізації товарів, виконання робіт, надання послуг тягне за собою накладення штрафу від двох до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [16]. Отже, відносини щодо порядку продажу товару в роздріб урегульовані не лише ЦК України й актами цивільного законодавства, а й нормами інших галузей права.

Для регулювання відносин із роздрібною купівлі-продажу в законодавстві використовується переважно диспозитивний метод регулювання, де сторони вільні в укладенні договору. Проте і тут існує імперативність, щоправда, вона фактично скерована та відображається стосовно продавця як сторони договору. Застосування такої імперативності пов'язано передусім із необхідністю захищати права слабшої в економічному стосунку сторони – покупця, який не володіє спеціальними знаннями в галузі торгівлі.

Висновки. На основі аналізу законодавства, що регулює відносини із роздрібною купівлі-продажу товарів, можливо зробити висновок про його досить складну ієрархічну побудову, через що, вочевидь, є достатньо прогалин у нормативно-правовому регулюванні цих відносин. Такий складний механізм правового регулювання роздрібною торгівлі не можна назвати досконалим, у зв'язку з чим виникає необхідність у його подальшій систематизації та усуненні наявних правових колізій. Так, наявність низки міністерських наказів фактично суперечить вимогам Закону України «Про захист прав споживачів», тому пропонується систематизувати їх у єдиний нормативно-правовий акт (наприклад звід правил роздрібною торгівлі), який надалі буде затверджуватись компетентним на це органом, а також полегшить розуміння покупцями вимог, яким повинен відповідати обраний ними товар і який деякою мірою захистить покупців від спроби передати їм товар неналежної якості або продати такий із порушенням правил продажу. Уважається також за необхідне, з метою уникнення спекуляцій із боку продавця, на законодавчому рівні закріпити обов'язок останнього повідомляти покупця про належність якісного товару до такого, що не підлягає обміну чи поверненню.

У процесі дослідження правового регулювання договору роздрібною купівлі-продажу товарів можна також простежити, що вітчизняне законодавство характеризується відсутністю належного законодавчого регулювання відносин щодо договорів роздрібною купівлі-продажу товарів із використанням всевітньої мережі Інтернет (тобто дистанційного договору). Цей різновид договору в ЦК України фактично ототожнюється з торгівлею за

зразками. Отже, це питання фактично залишається поза належною увагою законодавця й, у свою чергу, породжує відсутність дієвого та ефективного механізму для впорядкування відносин, що виникають із дистанційних договорів роздрібною купівлі-продажу товарів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
2. Околіта С.В. Справедливість та законність як принципи державно-правового регулювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 25.00.02 «Філосо. держ. упр.» / С.В. Околіта – К., 2000. – 18 с.
3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Директива 97/7/ЄС Європейського парламенту та Ради «Про захист прав споживачів в дистанційних контрактах» від 20.05.1997 № 97/7/ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_245.
5. Зобов'язальне право: теорія і практика : [навч. посіб.] / за ред. О.В. Дзери. – К. : Юрінком, 2000. – 912 с.
6. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991р. № 1024-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 30. – Ст. 379.
7. Про безпечність та якість харчових продуктів : Закон України від 06.09.2005 р. № 2809-IV // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 19. – Ст. 98.
8. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України : у 2 т. / відп. ред. В.Г. Ротань. – 2-ге вид. – Х. : Фактор, 2010. – Т. 2. – 2010. – 784 с.
9. Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.04.1996 р. № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-9611>.
10. Правочини. Загальні положення про зобов'язання. Загальні положення про договір. Договірні зобов'язання : у 2 т. / за ред. В.М. Кравчука. – Х. : Фактор, 2011. – Т. 1. – 2011. – 1200 с.
11. Про затвердження Порядку провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 червня 2006 р. № 833 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 25. – Ст. 1818.
12. Про затвердження Правил роздрібною торгівлі продовольчими товарами : Наказ Міністерства економіки та з питань Європейської інтеграції України від 11.07.2003 р. № 185 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 30. – Ст. 1581.
13. Про затвердження Правил роздрібною торгівлі непродовольчими товарами : Наказ Міністерства економіки України від 19.04.2007 р. № 104 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 86. – Ст. 3183.
14. Про затвердження Правил комісійної торгівлі непродовольчими товарами : Наказ Міністерства зовнішніх економічних зв'язків України від 13.03.1995 р. № 37 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0079-95>.
15. Про реалізацію окремих положень Закону України «Про захист прав споживачів» : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 березня 1994 р. № 172 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/172-94-p>.
16. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X // Відомості Верховної Ради України. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.